

В.І. Борецько

*д-р екон. наук, член-кор. АЕН України
м. Рівне*

ПІЛЬГОВЕ ОПОДАТКУВАННЯ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ: РЕТРОСПЕКТИВА ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Вступ. Прийняттю нового Податкового кодексу України [1], який вступив в дію з 01 січня 2011 року передували масові протести опозиційних політичних сил, бізнесменів та окремих груп населення. В результаті протестних акцій, введення в дію окремих статей нового Податкового кодексу України було відтерміновано на пізніші періоди; положення, які посилювали податково-адміністративний тиск на платників податків скасовано, або поліпшено; а розділ, який визначав засади оподаткування малого бізнесу, з нового кодексу взагалі було виключено.

Однак, влада задекларувала намір, після доопрацювання, повернутися до питання удосконалення системи оподаткування малих підприємств та фізичних осіб-суб'єктів підприємницької діяльності. Тому, виникає необхідність дослідити та порівняти податкове навантаження на великий і малий бізнес в нашій країні та оцінити пропозиції урядовців по удосконаленню системи оподаткування суб'єктів малого підприємництва з позиції виконання ним своєї ролі в створенні нових робо-

чих місць, набутті підприємницьких навиків молодим поколінням і створенні національного продукту.

Аналіз останніх досліджень. Трансформація системи оподаткування в Україні у 2010 році спонукала вітчизняних науковців до інтенсифікації дослідження зазначеної проблеми. Так, оцінці впливу податкової політики на соціально-економічний розвиток країни присвятили свої роботи А. Крисоватий та Т. Кошук [2], З. Варналій і Д. Серебрянський [3]. Окремі положення нового Податкового кодексу розкрили Т. Єфименко [4] та Ф. - Ярошенко [5]. Проблему державної підтримки малих підприємств та оцінки ефективності їх діяльності на регіональному рівні дослідили О. Піскунова [6], В. Мікловда та К. Товт [7].

Однак суперечливість певних положень нового Податкового кодексу та несприйняття його окремих статей підприємцям засвідчує про недостатньо зважені підходи держави до оподаткування малого бізнесу. Зазначене визначило актуальність даного дослідження.

Постановка завдання. Виходячи із наведеного, метою цієї статті є оцінка функціонування системи оподаткування малого бізнесу в Україні та обґрунтування необхідних дій державних органів влади для стимулювання розвитку малих підприємств та діяльності фізичних осіб-суб'єктів підприємницької діяльності.

Відповідно до визначеної мети в статті вирішуються такі завдання:

- дослідження особливостей становлення та трансформації системи оподаткування малого бізнесу в Україні;
- порівняння соціально-податкового навантаження на підприємства, що працюють на загальній та на спрощеній системі оподаткування;

- оцінка нового Податкового кодексу України на предмет сприяння його діяльністю суб'єктів малого підприємництва;

- розроблення пропозицій для удосконалення системи оподаткування малих підприємств та фізичних осіб-підприємців.

Результати досліджень. Весь період формування і розвитку системи оподаткування малого бізнесу в Україні характеризується постійним зростанням на нього податкового навантаження. Так, при прийнятті Указу Президента України «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва» № 727/98 від 3 липня 1998 року, яким запроваджувалася спрощена система оподаткування малого бізнесу, передбачалося, що суб'єкт малого підприємництва, який сплачує єдиний податок не є платником податку на додану вартість, крім випадку коли юридична особа обрала спосіб оподаткування доходів єдиним податком за ставкою 6 відсотків; податку на прибуток підприємств; податку на доходи фізичних осіб (для фізичних осіб-суб'єктів малого підприємництва); плати (податку) за землю; збору за спеціальне використання природних ресурсів; збору до Фонду для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення; збору до Державного інноваційного фонду; збору на обов'язкове державне страхування; відрахувань та зборів на будівництво, реконструкцію, ремонт і утримання автомобільних доріг загального користування України; комунального податку; податку на промисел; збору на обов'язкове державне пенсійне страхування; збору на видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі та сфери послуг; внесків до Фонду України соціального захисту інвалідів; внесків до Державного фонду сприяння зайнятості населення; плати за патенти [8].

Цим рішенням передбачалося надати перевагу малому бізнесу в оподаткуванні порівняно з великими підприємствами, які сплачували ці податки і збори. Проте, в наступні роки окремі податки і збори для підприємств, що працюють на загальній системі оподаткування були скасовані.

Так, *справляння збору* згідно Закону України «Про формування Фонду для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення» від 20 червня 1997 року № 386/97-ВР [9] *зупинено* з 01 січня 1999 року Указом Президента України «Про деякі зміни в оподаткуванні» від 07 серпня 1998 року № 857/98 [10].

Стягнення відрахувань до Державного інноваційного фонду, які були запроваджені Постановою Кабінету

Міністрів України «Про внесення змін і доповнень до пункту 2 Постанови Кабінету Міністрів України від 18 лютого 1992 року № 77 «Про створення Державного інноваційного фонду» від 03 грудня 1993 року № 981 [11], *було скасовано* з 01 січня 2001 року Постановою Кабінету Міністрів України «Про утворення Української державної інноваційної компанії» від 13 квітня 2000 року № 654 [12].

Справляння відрахувань та зборів на будівництво, реконструкцію, ремонт і утримання автомобільних доріг загального користування України передбачених Законом України «Про джерела фінансування дорожнього господарства України» від 18 вересня 1991 року № 1562-ХІІ [13] *припинено* з 01 січня 2001 року згідно Закону України «Про державний бюджет України на 2001 рік» від 07.12.2000 року № 2120-ІІІ [14] та наступними законами, якими затверджувалися бюджети України.

Закон України «Про патентування деяких видів підприємницької діяльності» від 23 березня 1996 року № 98/96-ВР [15] *втратив чинність* після прийняття нового Податкового кодексу України з 01.01.2011 року [1].

Таким чином, протягом 1998–2010 років податкове навантаження на великий бізнес *частково знизилось*. Крім того в новому Податковому кодексі України передбачається *поступово знизити* ставку ПДВ до 17 %, а податку на прибуток підприємств — до 16 %.

Щодо оподаткування малих підприємств, то тут спостерігається зворотна тенденція. Так, вже у 1999 році був прийнятий Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» від 23.09.1999 року № 1105-ХІV [16], який, через те, що він вступив в дію після Указу Президента України № 727/98, *був поширений* на суб'єктів малого підприємництва.

В 2003 році був прийнятий Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 року № 1058-ІV [17], норми якого щодо сплати роботодавцями соціальних внесків до Пенсійного фонду, які сьогодні складають 33,2 % від фонду оплати праці, *знову ж були поширені* на підприємства, які працювали за спрощеною системою оподаткування.

При цьому, до Пенсійного фонду водночас направлялося 42 % із єдиного податку, який сплачували такі підприємства. Однак, через кілька місяців після набрання чинності Закону України № 1058-ІV зазначена норма для платників єдиного податку була послаблена, оскільки їм дозволили зменшувати суму відрахувань до Пенсійного фонду на частину єдиного податку, яка також направлялася до нього.

З 01.01. 2011 року після набрання чинності Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 08.07.2010 року № 2464-VI [18] загальний розмір соціальних відрахувань для всіх юридичних осіб, в тому числі для тих, що сплачують єдиний податок, *зріс* до 36,76–49,7 % від фонду оплати праці, в залежності від класу професійного ризику виробництв.

Оскільки Указом Президента України № 727/98 [8] передбачалося, що 57 % єдиного внеску малих підприємств направляється до соціальних фондів, вище зазначені норми Законів України збільшили податково-соціальне навантаження на суб'єктів малого бізнесу

порівняно з тим що передбачалося Указом Президента України № 727/98 приблизно в 1,5 рази.

Крім того, слід відмітити, що задеклароване Указом Президента України № 727/98 зниження податкового навантаження на малий бізнес практично не виконувалося. Так, протягом 2002–2009 років малі підприємства платники єдиного податку та податку на додану вартість перераховували до бюджету 2,6 % своєї виручки, тоді як відношення суми надходжень податку на прибуток підприємств до бюджету та випущеної продукції всіма підприємствами складало у зазначений період в середньому 2 % (табл. 1).

Якщо в досліджуваній період мале підприємство, яке сплачувало єдиний податок за ставкою 6 %, бажало позбутися статусу платника ПДВ, воно додатково повинно було сплатити 4 % єдиного податку, тоді як для платників, які оподатковувалися на загальних підставах податкове навантаження ПДВ протягом 2002–2007 років не перевищувало 4 %, і тільки в 2009 році складало 4,4 %.

Навіть сумарне податкове навантаження ПДВ та податку на прибуток підприємств у 2002–2004 роках на платників, що оподатковувалися на загальних підставах було нижчим, ніж податкове навантаження на платників єдиного податку (врахована та частина єдиного податку, яка направляється до бюджету).

Отже спрощена система оподаткування малого бізнесу була економічно вигідною малим підприємства до того часу поки не був впроваджений Закон України

«Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 року № 1058-IV, оскільки вона приваблювала малі підприємства не низьким податковим навантаженням, а низьким соціальним навантаженням.

Крім того, вже окремі положення Указу Президента України № 727/98 [8] містили дискримінаційні для малих підприємств положення. Так, встановлення для малих підприємств, що працюють на спрощеній системі оподаткування, ставки в розмірі 10 % передбачалося за умови, що вони не сплачують ПДВ. Однак, інші платники податків, які сплачують ПДВ, придбавши товар, або послугу у неплатника ПДВ, не отримували права на податковий кредит, а отже були не зацікавлені у співпраці з такими підприємствами.

Новий Податковий кодекс в III розділі (ст. 139.1.12), який вступає в дію з 01 квітня 2011 року передбачає, що платники податку на прибуток підприємств не можуть включати до своїх витрат, витрати понесені в зв'язку із придбанням товарів, робіт (послуг) та інших матеріальних і нематеріальних активів у фізичних осіб-підприємців, що сплачують єдиний податок. Така норма приведе до згорання бізнесу більшістю фізичними особами-підприємствами, оскільки їх можливості щодо реалізації своєї продукції значно звужаться.

Виходячи із наведеного, слід зробити висновок, що існуюча в Україні система оподаткування малого бізнесу, як підприємств, так і фізичних осіб-суб'єктів підприємницької діяльності вимагає удосконалення.

Так, якщо законодавці розповсюдили на малі підприємства, які сплачують єдиний податок за ставкою 6 %, норму щодо обов'язкової сплати внесків до Пенсійного фонду на загальних підставах, а після введення єдиного соціального внеску ця норма поширилася і на внески до інших соціальних фондів, то враховуючи, що в єдиному податку відрахування до соціальних фондів складають 57 %, ставку єдиного податку для платників ПДВ необхідно знизити до 2,6 % (6 x 0,43).

Щодо платників єдиного податку, які не сплачують ПДВ, то цю норму необхідно скасувати, оскільки вона є дискримінаційною для тих платників податків, які придбають товари, роботи та послуги у неплатників ПДВ. А для того, щоб така дія не посилила податкове навантаження на малий бізнес необхідно передбачити, що сума річних податкових зобов'язань з ПДВ платників єдиного податку не повинна перевищувати 4 % (нинішня різниця між двома ставками єдиного податку для малих підприємств — 10 і 6 %).

Для фізичних осіб, що займаються приватним бізнесом систему оподаткування також слід трансформувати. З врахуванням того, що з часу введення єдиного податку у 1998 році до 2011 року, споживчі ціни зросли приблизно в 5 разів, то на стільки ж необхідно збільшити нині діючу (200 грн.) максимальну ставку єдиного податку для фізичних осіб-підприємців рівень річних доходів яких знаходиться в межах 400–500 тис. грн. (максимальна сума, яка дає право підприємцю знаходитися на спрощеній системі оподаткування). За таких умов податкове навантаження (200 x 5 x 12 = 12000 грн.) на фізичних осіб-підприємців з річними доходами 400–500 тис. грн. складатиме 2,4–3 %, що буде в 2,2–2,8 рази менше податкового навантаження та малі підприємства.

Таблиця 1
Податкові навантаження на всі та на малі підприємства в Україні*

Показники	Роки							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Відношення обсягів надходжень єдиного податку до бюджету та реалізованої продукції малими підприємствами платниками ПДВ	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6
Відношення обсягів надходжень податку на прибуток підприємств до бюджету та випущеної продукції всіма підприємствами	1,8	2,1	1,9	2,2	2,1	2,1	2,2	1,5
Різниця в ставках для платників єдиного податку для неплатників та платників ПДВ	4	4	4	4	4	4	4	4
Відношення обсягів надходжень ПДВ до бюджету та випущеної продукції всіма підприємствами	2,5	2,0	2,0	3,2	4,0	3,6	4,4	4,1
Відношення обсягів надходжень єдиного податку до бюджету та реалізованої продукції малими підприємствами не платниками ПДВ	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3
Сумарне податкове навантаження ПДВ та податку на прибуток підприємств на випущену продукцію	4,3	4,1	3,9	5,4	6,1	5,7	6,6	5,6

* Розраховано автором за даними Держкомстату України.

Для фізичних осіб-підприємців з меншими річним доходами слід передбачити диференційовані ставки єдиного податку:

- з доходами до 100 тис. грн. в рік — 200 грн. в місяць;
- з доходами 100–200 тис. грн. в рік — 400 грн. в місяць;
- з доходами 200–300 тис. грн. в рік — 600 грн. в місяць;
- з доходами до 300–400 тис. грн. в рік — 200 грн. в місяць.

При цьому авансові платежі таким підприємцями повинні сплачуватися за середньорічними показниками попереднього звітного року та уточнюватися щоквартально за показниками кожного кварталу звітного року.

Відповідно для всіх платників податків, які придбали товари, роботи, послуги у платників єдиного податку за фіксованою ставкою повинно залишитися право відносити вартість придбаних у них товарів на собівартість своєї продукції.

При цьому необхідно посилити контроль за доходами фізичних осіб-підприємців та поступово перевести всі їх розрахунки на касові апарати, а при розрахунку з юридичними особами — на безготівкову форму розрахунків.

Таким чином, з одного боку, буде забезпечено контроль за доходами підприємців, з іншого, працівники органів ДПС будують усунути від можливості здійснювати податковий тиск на суб'єктів малого підприємництва.

Висновки. Виходячи, з проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

— впровадження спрощеної системи оподаткування малих підприємств та фізичних осіб-підприємців дозволило створити сприятливе середовище для розвитку малого бізнесу, збільшити кількість малих підприємств та зайнятих у них найманих працівників. Однак постійне посилення соціально-податкового навантаження на малий бізнес привело до того, що спрощена система оподаткування стала економічно не вигідною для платників, що її використовують, і тому кількість малих підприємств та фізичних осіб-підприємців в останні роки знижується;

— впровадження нового Податкового кодексу ще більше посилює тиск на малий бізнес, що становить його під загрозу знищення, а тому, для не допущення цього, чинну систему оподаткування малих підприємств та підприємців необхідно удосконалювати;

— для створення сприятливого середовища для розвитку малого бізнесу необхідно знизити ставку оподаткування підприємств, платників єдиного податку до 2,6 %. Одночасно слід скасувати норму, згідно якої малі підприємства можуть не сплачувати ПДВ. Проте сумарне річне навантаження ПДВ на малий бізнес не повинно перевищувати 4 %;

— для фізичних осіб-підприємців потрібно впровадити диференційований фіксований місячний податок та скасувати норму щодо заборони іншим платниками включати до своїх витрат суми потрачені на придбання товарів, робіт, послуг у фізичних осіб-підприємців.

Наведені пропозиції дозволять розширити сферу діяльності малого бізнесу, збільшити кількість зайнятих у ньому осіб та сприятимуть соціально-економічному розвитку країни.

Література

1. Податковий кодекс України. — Вінниця : ТОВ: «Поліграф-сервіс», 2010. — 512 с.
2. Крисоватий А. Податкова політика у реформуванні соціально-економічної системи України / А. Крисоватий, Т. Кошук // Економіка України. — 2010. — № 9. — С. 50–59.
3. Варналій З. Вплив оподаткування прибутку на економічний розвиток України / З. Варналій, Д. Серебрянський // Економіка України. — 2010. — № 5. — С. 55–69.
4. Єфименко Т. І. Податковий кодекс України як перший крок на шляху реформування вітчизняної податкової системи / Т. І. Єфименко // Фінанси України. — 2010. — № 12. — С. 3–11.
5. Ярошенко Ф. О. Реформування податкової системи України в контексті прийняття Податкового кодексу (коментарі до пропозицій Міністерства фінансів України) / Ф. О. Ярошенко // Фінанси України. — 2010. — № 7. — С. 3–21.
6. Піскунова О. В. Моделювання розвитку малого підприємства за різних форм державної підтримки / О. В. Піскунова // Фінанси України. — 2010. — № 8. — С. 115–124.
7. Мікловда В. П. Ефективність діяльності малих підприємств на регіональному ринку послуг (на прикладі Закарпатської області) // В. П. Мікловда, К. С. Товт // Регіональна економіка. — 2009. — № 4. — С. 33–39.
8. Указ Президента України «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва» від 3 липня 1998 року № 727/98.
9. Закон України «Про формування Фонду для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення» від 20 червня 1997 року № 386/97-ВР.
10. Указ Президента України «Про деякі зміни в оподаткуванні» від 07 серпня 1998 року № 857/98.
11. Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін і доповнень до пункту 2 Постанови Кабінету Міністрів України від 18 лютого 1992 року № 77 «Про створення Державного інноваційного фонду» від 03 грудня 1993 року № 981.
12. Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Української державної інноваційної компанії» від 13 квітня 2000 року № 654.
13. Законом України «Про джерела фінансування дорожнього господарства України» від 18 вересня 1991 року № 1562-ХІІ.
14. Закон України «Про державний бюджет України на 2001 рік» від 07.12.2000 року № 2120-ІІІ.
15. Закон України «Про патентування деяких видів підприємницької діяльності» від 23 березня 1996 року № 98/96-ВР.
16. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» від 23.09.1999 року № 1105-ХІV.
17. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 року № 1058-ІV.
18. Закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 08.07.2010 року № 2464-VI.